

PRANUI KULIKAUSKUI–85

Lietuvoje retai kas nėra girdėjęs Prano Kulikausko vardo. Ne viena istorikų ir archeologų karta išaugo prie jo. Dabartiniam akademiniam jaunimui tai tarsi savotiška legenda. Mokslininkas, pradėjęs dirbti dar pirmosios Lietuvos Respublikos laikais, švenčia savo aštuoniasdešimtpenkerių metų sukaktį būdamas pavydėtinos sveikatos bei darbingumo.

Pranas Kulikauskas gimė 1913 m. kovo 7 d. Purvynų kaime (Trakų raj., Aukštadvario seniūn.). Baigęs gimnaziją 1935 m. jis įstojo į Kauno universitetą, kur nuo 1936 m. studijavo istoriją. Čia archeologiją dėstė neseniai iš Vokietijos grįžęs pirmasis Lietuvos archeologas Jonas Puzinas. Pažintis su juo lėmė tolesnį P. Kulikausko darbą bei gyvenimą. 1936 m. jis pradėjo dirbti naujai įkurtame Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje Kaune. Lietuvai reikėjo daugiau archeologų, tad J. Puzino pastangomis P. Kulikauskas su valstybine stipendija 1938 m. buvo pasiūstas į Kenigsbergą (Karaliaučių). Ten jis praleido visus Lietuvą užgriuvusius sukrėtimus. Bendravimas su Rytprūsių archeologijos korifėjais bei pradedančiais mokslininkais labai praplėtė jo akiratį. Grįžęs į Lietuvą P. Kulikauskas 1942 m. baigė Vilniaus universitetą, kur ir dėstė nuo 1944 m. 1948 m. jis tapo Istorijos instituto darbuotoju; čia 1949 m. apgynė daktaro (tada vadinamą kandidato) disertaciją „Kurmaičių archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimų duomenys“. Nuo 1952 m. P. Kulikauskas buvo pirmasis šiame institute sukurtos Archeologijos–etnografijos sektoriaus vedėjas. 1962 m. jis vėl atsidadėjo pedagoginiam darbui – dirbo Vilniaus universitete dėstytoju, nuo 1964 m. – docentu. 1962–1966 m. P. Kulikauskas buvo šio universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros vedėju. 1966 m. katedrą reorganizavus į Lietuvos TSR istorijos katedrą, joje dirbo iki 1982 m., t. y. iki išėjimo į pensiją. Archeologijos pagrindus ir Lietuvos archeologijos kursą jis dėstė ir Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute.

Už glaustų P. Kulikausko biografijos eilučių slepiasi turiningas gyvenimas. Tai ne tik Lietuvos archeologijos istorijoje pirmoji archeologų šeima (žmona Regina Volkaitė-Kulikauskienė – žymi Lietuvos archeologė). Tai moksliniai tyrinėjimai, pedagoginis darbas.

Pirmasis savarankiškai tyrinėtą paminklą buvo Upytės (Panevėžio raj.) kapinynas; jį P. Kulikauskas kasinėjo dar dirbdamas Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Priešistoriniame skyriuje 1938 m. Šio kapinyno medžiagos pagrindu jis vėliau parašė ir apgynė diplominį darbą (publikuojamas šioje knygoje). Upytės kapinyno medžiaga per prabėgusį laiką neprarado savo reikšmės, o pats darbas įgavo savotiško istorinio šaltinio vertę.

Darbas muziejuje, studijos Kenigsberge, savarankiški kasinėjimai formavo P. Kulikausko tyrinėjimų kryptį – žalvario bei ankstyvąjį geležies amžių. Tai buvo vienas iš labiausiai neaiškių proistorės laikotarpių, kurio mokslinei analizei visai neseniai J. Puzinas buvo padėjęs pagrindus. Šiam laikotarpiui skirtas ir pirmasis P. Kulikausko straipsnis „Emaliuoti dirbiniai Lietuvoje“. Deja, visus planus sugriovė prasidėjęs karas.

Pokaryje P. Kulikauskui teko iš naujo kurti Lietuvos archeologiją, nes ankstesnis darbas, nors ir nebuvo pamirštas, buvo draudžiamas net minėti, žmonės išsibarstė. Taip jau susiklostė P. Kulikausko likimas, kad būtent jam beveik du sunkiausias pokario dešimtmečius teko stovėti prie Lietuvos archeologijos vairo. Pradėta nuo dėstyto aukštosiame mokyklose, darbo Istorijos institute. Archeologus P. Kulikauskas rengė iki pat paskutinių savo darbo dienų 1982 m., tad kone visi dabartiniai Lietuvos archeologai jį gali laikyti savo Mokytoju. Panaudojęs dar prieškarinio tyrinėjimų duomenis P. Kulikauskas parengė ir 1949 m. pirmasis iš pokario archeologų apgynė disertaciją. Pagal užimamas pareigas P. Kulikauskui teko daug bendrauti su kitų TSRS respublikų archeologais. Ir nors laikai buvo ne patys geriausi, buvo išvengta kišimosi į kitų reikalus, po truputį ant kojų atsistojanti Lietuvos archeologija išvesta į platesnius vandenis. Tai šiek tiek kompensavo didžiules ankstesnes netektis. Nuo 1948 m. pradėtos rengti archeologinės

ekspedicijos: pradžioje žvalgomosios, netrukus – tiriamosios. Jų pirmasis vadovas vėl buvo P. Kulikauskas. Ieškota galimybių archeologams plačiau skelbti savo straipsnius. 1951 m. pasirodė „Lietuvos istorijos instituto darbu“ I tomas; beveik pusę jo sudarė archeologų darbai. P. Kulikauskas buvo „Darbu“ redakcinės kolegijos narys. Nors tam tikrą duoklę P. Kulikauskui teko atiduoti ir stalinizmo epochai, Lietuvos archeologų garbei galima pasakyti, kad toji duoklė buvo minimali ir mokslo raidai nesukliudė.

P. Kulikauskas mokslui atvėrė naują Lietuvos archeologijos puslapį. Tai piliakalnių tyrinėjimai. Pradžią padaryta 1952 m., kai buvo pradėtas tyrinėti Nemenčinės piliakalnis. Piliakalnių tyrinėjimai labai išsiplėtė nuo 1960 m., – net 10 vasarų praleista Užnemunėje tiriant jotvingių kultūros palikimą. Beveik kiekvienas iš P. Kulikausko tyrinėtų Užnemunės piliakalnių į archeologijos istoriją įėjo kaip naujos medžiagos pateikę paminklai. Paveisininkuose 1960 m. surastas Brūkšniuotosios keramikos kultūros kapinynas, Piliakalniuose 1961 m. – vėlyvos pilies vieta, Kunigiškiuose–Pajevonyse 1963–1964 m. – didžiulė įtvirtinta gyvenvietė nuo pirmųjų amžių po Kr., Kaukuose 1967–1969 m. – sunaikintos jotvingių pilaitės likučiai...

Dar vienas svarbus P. Kulikausko darbo baras yra apibendrinantys mokslo veikalai. Jis parašė „Lietuvos TSR istorijos“ I tomo skyrių apie pirmykštę bendruomeninę santvarką (išspausdinta 1957 m.); už ją kartu su kitais autoriais gavo respublikinę premiją. Didelis P. Kulikausko indėlis į „Lietuvos archeologijos bruožus“ (1961 m.); čia parašyti skyriai nuo akmens amžiaus iki romėniškojo laikotarpio. 1982 m. pasirodė knyga „Užnemunės piliakalniai“, kur išsamiai pateikta šios Lietuvos dalies kasinėtų piliakalnių medžiaga.

Tiek dėstydamas studentams, tiek rašydamas mokslo darbus P. Kulikauskas nuolat susidurdavo su anksčiau tyrinėtojų nuveiktais darbais. Tai paskatino jį imtis plunksnos rašyti Lietuvos archeologijos istoriją. Dabar šis svarbus darbas, apimantis laikotarpį iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, jau rengiamas spaudai. O ant P. Kulikausko darbo stalo jau guli pluoštas atsiminimų iš pokario ekspedicijų. Kas jaunajai kartai jau yra istorija, P. Kulikauskui tebėra gyvenimas. Gyvenimas, skirtas archeologijai, gyvenimas, išugdęs archeologiją.

Gintautas Zabiela

PRANAS KULIKAUSKAS CELEBRATES HIS 85th BIRTHDAY

There is no one in Lithuania interested in archaeology who does not know the name of Pranas Kulikauskas. No historians or archaeologists would have grown up in his active years. For young academics today he is a sort of legend. The scientist who began his research in the first Republic of Lithuania celebrates his 85th birthday in enviably good health.

Pranas Kulikauskas was born on 7 March 1913 in the village Purvynai (Trakai district). Having finished boarding school in 1935, he entered Kaunas University and studied history. The first Lithuanian archaeology professor Jonas Puzinas, who had just returned from Germany, lectured on archaeology. The acquaintance with this outstanding archaeologist determined Kulikauskas' future occupation. In 1936 he started to work at the newly founded Cultural Museum of Vytautas Magnus in Kaunas. Lithuania was in demand for archaeologists. Therefore, at the efforts of Puzinas, Kulikauskas received a state grant and in 1938 departed for Königsberg (East Prussia) to extend his knowledge. In Königsberg he spent all the years of upheavals which fell to Lithuania. Personal contacts with leading figures in archaeology broadened his outlook. Having returned to Lithuania Kulikauskas graduated from Vilnius University in 1942 and in 1944 started to lecture there. In 1948 he was employed at the Institute of Lithuanian History where in 1949 he maintained a thesis for doctor's (then candidate's) degree, "The Kurmaičiai Archaeological Sites and Investigation Data". In 1952, Kulikauskas became the first head of the newly established department of Archaeology–Ethnography. In 1962 he once again gave himself to teaching, becoming a lecturer and, in 1964, docent at the Vilnius University. In 1962–1966 Kulikauskas headed the Chair of Archaeology at the

Faculty of History of the same university. In 1966 this Chair was reorganised into the Chair of the History of the Lithuanian SSR. Until his retirement in 1982, Kulikauskas headed this chair. He lectured on the fundamentals of archaeology not only at Vilnius University but Vilnius Pedagogical Institute as well.

This concise biography of Kulikauskas hides a life full of meaning. It was not only the first family of archaeologists in the history of Lithuanian archaeology (his wife Regina Volkaitė-Kulikauskienė is an outstanding Lithuanian archaeologist). It has been a life devoted to scientific research and teaching work.

The first site individually investigated by Pranas Kulikauskas was the Upytė (Panevėžys district) cemetery. He started its excavations still as a staff member of the Cultural Museum in Kaunas (1938). On the basis of data collected about this cemetery he later wrote his diploma paper, included in this book. The material collected in the Upytė cemetery has not lost its importance, but rather obtained the value of a historical record. The work at the museum, studies in Königsberg and individual excavations consolidated the main strengths of Kulikauskas' investigation – the Bronze and the Roman Iron Age. These were obscure periods of history for the analysis of which Puzinas had shortly before created the fundamentals. Kulikauskas first article was devoted to this period ("Enamelled Artefacts in Lithuania"). Unfortunately, all future plans were ruined by war.

After the war, Kulikauskas had to lay new fundamentals for Lithuanian archaeology because the former achievements, though not forgotten, were forbidden to be mentioned. This was Kulikauskas' fate, that for almost two hard post-war decades he was at the helm of Lithuanian archaeology. It started with the teaching at higher schools and research work at the Institute of Lithuanian History. Kulikauskas had been raising archaeologists right up to his retirement in 1987. Therefore, to almost all Lithuanian archaeologists of today he is The Teacher. In 1949 Kulikauskas maintained, the first among Soviet archaeologists, a thesis which was based on data collected before the war. Kulikauskas had many contacts with archaeologists from the other republics of the USSR. And though the time was not the best, Lithuanian archaeological science, thanks to Pranas Kulikauskas, gained a certain recognition which compensated for the huge losses of the past. In 1948 archaeological expeditions began to be organised: at first survey expeditions, later archaeological excavations. Kulikauskas was the initiator and head of these expeditions. Possibilities for wider publication of archaeological material were sought. In 1951 the first volume of "Proceedings of the Institute of Lithuanian History" appeared. Almost half of it was composed of archaeological works. Kulikauskas was a member of the editorial board. Notwithstanding that certain tributes were paid to the epoch of Stalinism, its influence, to the credit of Lithuanian archaeologists, was minimal.

Pranas Kulikauskas turned a new page of Lithuanian archaeology: the investigation of hill-forts. The beginning was in 1952, when the Nemenčinė hill-fort started to be investigated. Investigations of hill-forts were expanded in 1960 since when as many as ten summers were spent in Užnemunė investigating the cultural heritage of Jatvingians. Almost every Užnemunė hill-fort investigated by Kulikauskas entered the history of archaeology as sites that provided new archaeological material. In Paveisininkai a cemetery of brushed pottery culture was uncovered in 1960, in Piliakalniai (1961) the site of a late castle, in Kunigiškiai – Pajevonys (1963–1964), a big fortified settlement dating from the first ages AD, in Kaukai (1967–1969) the remains of a destroyed Jatvingian castle.

Another important field of Kulikauskas' work is represented by generalising scientific studies. He wrote a chapter on primitive social order (printed in 1957) in volume I of "The History of Lithuanian SSR". For this book he, with his co-authors, was awarded the Republican prize in the field of science and technology. Kulikauskas greatly contributed to the "Features of Lithuanian Archaeology" (1961– writing chapters about the Stone Age through to the Roman Iron Age). "The Hill-forts of Užnemunė" appeared in 1982 as a separate book. It contains exhaustive material about hill-forts excavated in that part of Lithuania.

Both in teaching and writing scientific works Pranas Kulikauskas would come over to the works of former investigators. This encouraged him to set to writing the history of Lithuanian archaeology. At present this important work including the period to the end of World War II is being prepared for print. On Kulikauskas' working table we can also find a sheaf of reminiscences about post-war expeditions... What the history is for the younger generation is still life for Kulikauskas. A life devoted to archaeology, a life which raised archaeology.

Gintautas Zabiela
Vertė A. Jurkonytė

ПРАНАСУ КУЛИКАУСКАСУ - 85

Наверно в Литве нет ни одного интересующегося археологией, который не знал бы имени Пранаса Куликаускаса. Не одно поколение историков и археологов выросло при нем. Современной академической молодежи П. Куликаускас вроде живая легенда. Ученый, творческий путь которого начался ещё в годы первой Литовской Республики, празднует свое восьмидесятипятое будучи здоровым и работоспособным.

Пранас Куликаускас родился 7 марта 1913 года в деревне Пурвинай (Тракайский район, Аукштагварская волость). По окончании гимназии в 1935 году он поступил в Каунасский университет, где с 1936 года изучал историю. Здесь археологию преподавал недавно после учёбы из Германии возвратившийся первый литовский археолог профессионал Йонас Пузинас. Знакомство с ним и определило дальнейшую работу и жизнь П. Куликаускаса. В 1936 году он начинает работать в только что основанном музее культуры Витаутаса Великого в Каунасе. Литва нуждалась в археологах, и стараниями Й. Пузинаса П. Куликаускас с государственной стипендией в 1938 году был послан в Кёнигсберг (Восточная Пруссия) для учёбы. Там он пережил труднейшие Литве времена. Общение с корифеями археологии и начинающими археологами Восточной Пруссии очень расширило кругозор П. Куликаускаса, пополнило его знания. По возвращении в Литву он в 1942 году окончил Вильнюсский университет, где и преподавал с 1944 года. В 1948 году П. Куликаускас стал сотрудником Института истории, где в 1949 году защитил докторскую (тогда она называлась кандидатской) диссертацию „Археологические памятники Курмайчяй и данные их исследований“. С 1952 года П. Куликаускас стал первым заведующим созданного в институте отдела археологии — этнологии. В 1962 году он вновь перешел на педагогическую работу, стал преподавателем Вильнюсского университета, с 1964 года — доцентом. В 1962–1966 годах П. Куликаускас был заведующим кафедрой археологии Исторического факультета университета. В 1966 году после реорганизации кафедры археологии в кафедру истории Литовской ССР работал в ней до 1982 года, т. е. до выхода на заслуженный отдых. Кроме Вильнюсского университета он долгое время читал курсы основ археологии и литовской археологии в Вильнюсском государственном педагогическом институте.

За скупыми строками биографии П. Куликаускаса скрывается богатая жизнь. Это не только в истории археологии Литвы первая семья археологов (жена Рягина Волкайте — Куликаускене — известный археолог Литвы). Это и научные исследования, педагогическая работа.

Первым археологическим памятником, который работая в доисторическом отделе музея культуры Витаутаса Великого в Каунасе в 1938 году исследовал П. Куликаускас, был могильник Упите (Панявежский район). На основе во время раскопок добытого материала он позднее написал и защитил дипломную работу, которая публикуется в этой книге. Материалы могильника Упите за прошедшее время не потеряли своего значения, а сама дипломная работа ещё стала своеобразным письменным памятником истории археологии.

Работа в музее, студии в Кёнигсберге, раскопки под собственным руководством формировали направление исследований П. Куликаускаса — бронзовый и ранний железный века. Это было одно из самых неясных периодов доистории Литвы, основы научному анализу которого совсем недавно были заложены Й. Пузинасом. Этому периоду посвящена и первая статья П. Куликаускаса „Покрытые эмалью изделия в Литве“. Жаль, что все научные планы разрушила начавшаяся война.

В послевоенное время П. Куликаускасу пришлось заново воссоздать археологическую науку в Литве, так как довоенные научные разработки хотя и не были забыты, но запрещены даже упоминать, ряды археологов сильно поредели. Так уж довелось П. Куликаускасу, что как раз ему в почти два тяжелейшие послевоенные десятилетия пришлось стоять у руля

литовской археологии. Начал он с преподавания в вузах, научной работы в Институте истории. П. Куликаускас подготавливал археологов вплоть до ухода на заслуженный отдых в 1982 году, и теперь почти каждый археолог Литвы может считать его своим Учителем. По данным ещё довоенных раскопок П. Куликаускас подготовил и первым из советских литовских археологов в 1949 году защитил диссертацию. По должностной линии П. Куликаускасу часто приходилось общаться с археологами других республик СССР. И хотя времена были не самыми лучшими, удалось избежать высокомерных политических поучений, постепенно на ноги становящаяся литовская археология была выведена в более широкие союзные научные просторы. Это в какой-то мере компенсировало войной и советским режимом вызванные потери. С 1948 года начаты проводить археологические экспедиции: сначала разведывательные, скоро — и полевых исследований. Первым их руководителем тоже был П. Куликаускас. Изыскались возможности для более широких публикаций археологов. В 1951 году вышел из печати первый том „Трудов Института истории Литвы“, почти половину которого составляют статьи археологов. П. Куликаускас был членом редколлегии „Трудов“. Хотя П. Куликаускасу определенную дань пришлось отдать и эпохе сталинизма, к чести литовских археологов можно сказать, что она была минимальной и развития науки не остановила.

П. Куликаускас для науки открыл новую страницу литовской археологии. Это исследования городищ. Начало было сделано в 1952 году, когда начаты исследования городища Нямянчине. Раскопки городищ очень расширились с 1960 года, когда 10 сезонов П. Куликаускас провел в Занеманье исследуя культурное наследие ятвягов. Почти каждое из исследованных П. Куликаускасом городищ вошли в историю археологии как памятники, представившие новые материалы. В городище Павяйсининкай в 1960 году найден могильник Культуры штрихованной керамики, в городище Пилякальняй в 1961 году — место позднего замка, в городище Кунигишкяй — Паявонис в 1963—1964 годах — большое укрепленное поселение первых веков после РХ, в городище Каукай в 1967—1969 годах — остатки уничтоженного ятвяжского деревянного замка.

Ещё одним направлением научной деятельности П. Куликаускаса являются обобщающие научные труды. Он написал главу о первобытнообщинном строе для первого тома „Истории Литовской ССР“ (напечатана в 1957 году), за которую вместе с другими авторами тома получил Республиканскую премию в области науки и техники. Большой вклад П. Куликаускаса в книгу „Очерки археологии Литвы“ (1961 г.), для которой написаны главы о каменном — бронзовом и старом железном веках. Отдельной книгой „Городища Занеманья“ в 1982 году вышли материалы раскопок городищ этого региона.

Преподавая студентам и работая над очередной статьей П. Куликаускас постоянно сталкивался с работами предыдущих исследователей. Это подтолкнуло его взяться за перо и написать историю археологии Литвы. Теперь эта важная работа, охватывающая период до окончания второй мировой войны, уже подготавливается к печати. А на столе П. Куликаускаса уже лежит стопка воспоминаний из послевоенных экспедиций... То, что для молодого поколения уже стало историей, для П. Куликаускаса — продолжающаяся жизнь. Жизнь, отдана археологии, жизнь, творившая и выросшая археологией.

Гинтаутас Забела